

⁶ Дворянинов С. А., Дзиговский А. Н., Субботин Л. В. Указ. соч.— С. 150.— Рис. 7, 4.

⁷ Черняков И. Т., Тоцев Г. Н. Указ. соч.— С. 25.

⁸ Там же.

⁹ Нечитайло А. Л., Бунятян Е. П. Курганная группа близ с. Чкалово // Курганы Степного Крыма.— К., 1984.— С. 34—36.

¹⁰ Нечитайло А. Л. О крымском варианте катакомбной культуры // Курганы Степного Крыма.— К., 1984.— С. 113.

Одержано 13.08.90

ПОХОВАННЯ СХІДНОТШИНЕЦЬКОЇ КУЛЬТУРИ ПОБЛИЗУ с. МАЛОПОЛОВЕЦЬКЕ

Р. Г. Шишкін, С. Д. Лисенко

У 1993 р. археологічна експедиція Українського Державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова (керівник експедиції — доц. Кравченко П. М.) досліджувала багатоярове поселення Малополовецьке-II, розташоване між селами Малополовецьке та Яхні Фастівського р-ну Київської обл. на пологому схилі лівого берега р. Соботь (Суботь) (рис. 1).

Для виявлення могильника, який належав би до черняхівського шару поселення Малополовецьке-II, було прокладено кілька пошукових траншей та шурфів, в яких знайдено дрібні фрагменти кераміки доби бронзи та кістки тварин. У траншеї № 3 відкрито поховання східнотшинецької культури. Місце поховання знаходиться дещо вище (100—150 м) по схилу від поселення і розташоване на бровці чорноземної рівнини і схилі лівого берега р. Соботь. Територія поблизу поховання, яка містить культурний шар, вважається нами за могильник доби бронзи і отримала шифр Малополовецьке-III (рис. 1).

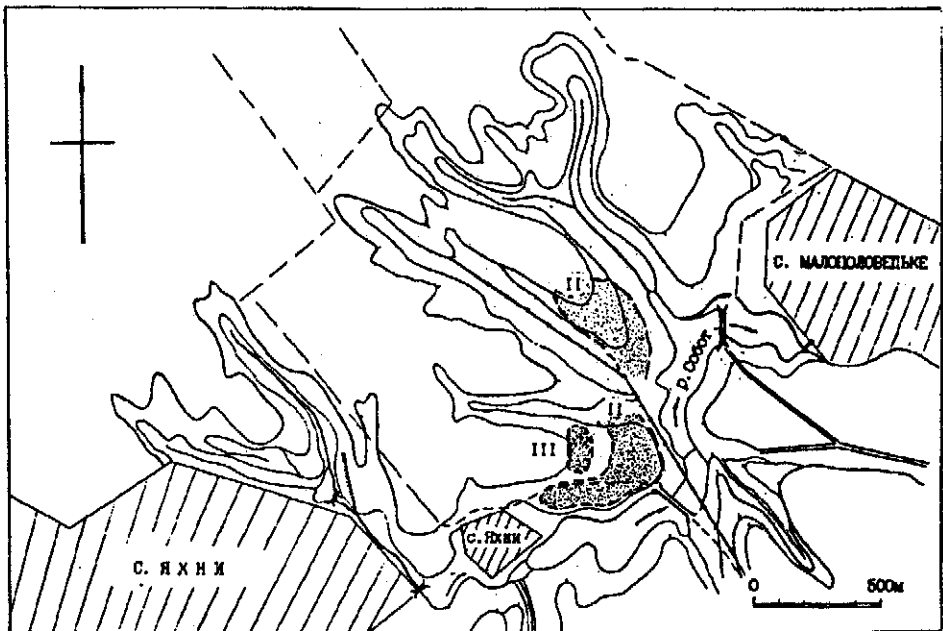

Рис. 1. План розміщення багатоярового поселення Малополовецьке-II (II) та могильника Малополовецьке-III (III).

© Р. Г. ШИШКІН, С. Д. ЛИСЕНКО, 1996

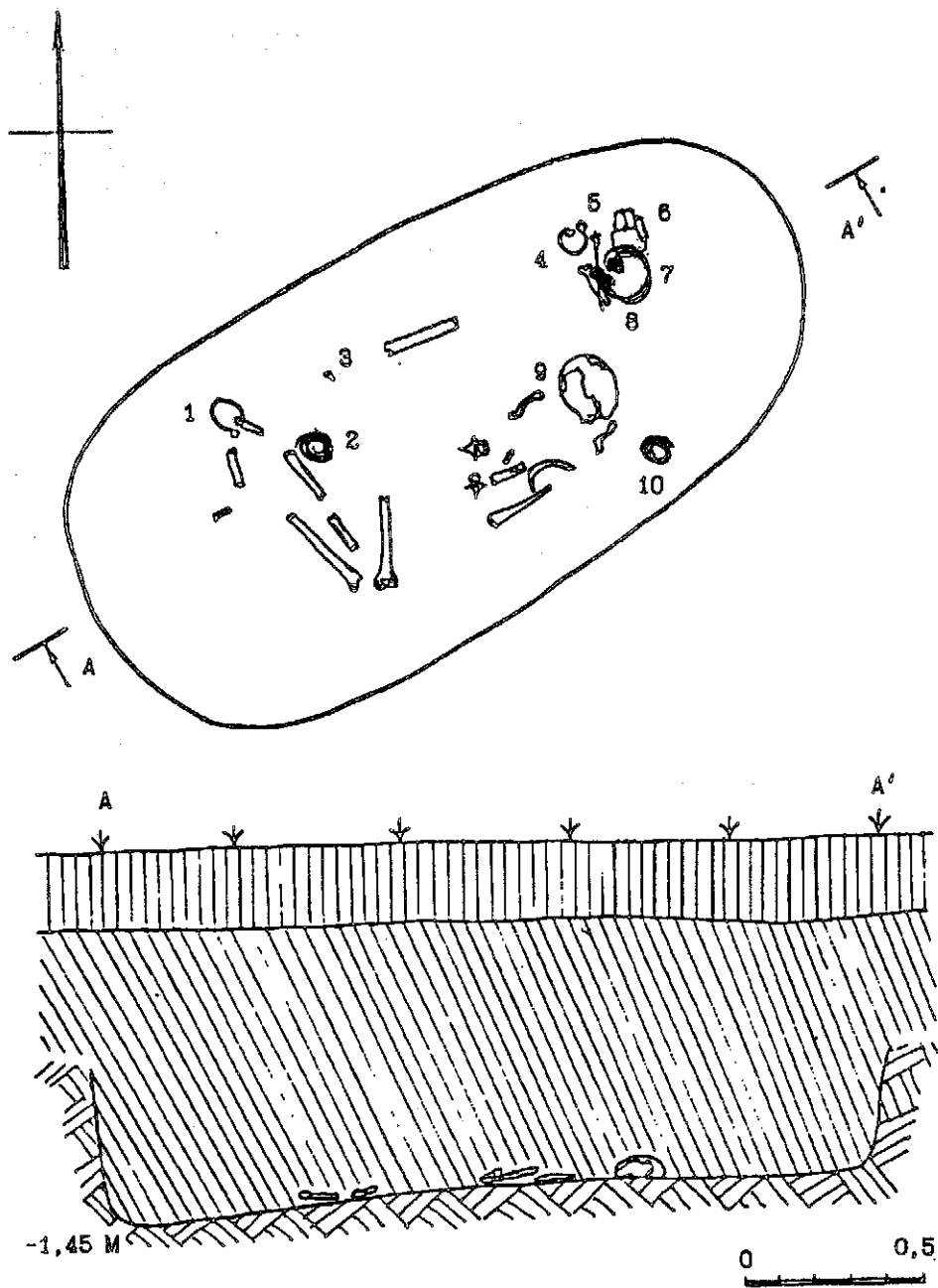

Рис. 2. План та розріз поховання східнотшинецької культури.

Ознак курганного насипу над похованням зафіксовано не було. Поховання парне, здійснене за обрядом тілопокладення, в ямі овальної форми на глибині 1,4 м від сучасної денної поверхні (рис. 2). За визначенням Т. А. Рудич кістяки належали двом жінкам відповідно 35—45 та 25—35 років. Судячи за розташуванням кісток черепа (рис. 2, 6, 9), фрагментів великих кісток рук і ніг, одна з похованих лежала на лівому боці, головою на північний схід. Кістяки сильно пошкоджені кротоми. Кістяк старшої похованої знаходився на лівому боці із підібганими під гострим кутом ногами. Від кістяка другої похованої залишився лише фрагмент черепа, що знаходився за 0,4 м на північ від черепа першої похованої (рис. 2, 6) та кілька невеликих уламків кісток. На фаланзі пальцевої кістки збереглися залишки вохри (рис. 2, 3).

Звертає увагу незначна кількість кісток молодшої жінки навіть у порівнянні із також сильно пошкодженим скелетом старшої. Цілком можливо, що тут ми маємо справу із ритуальним розчленуванням.

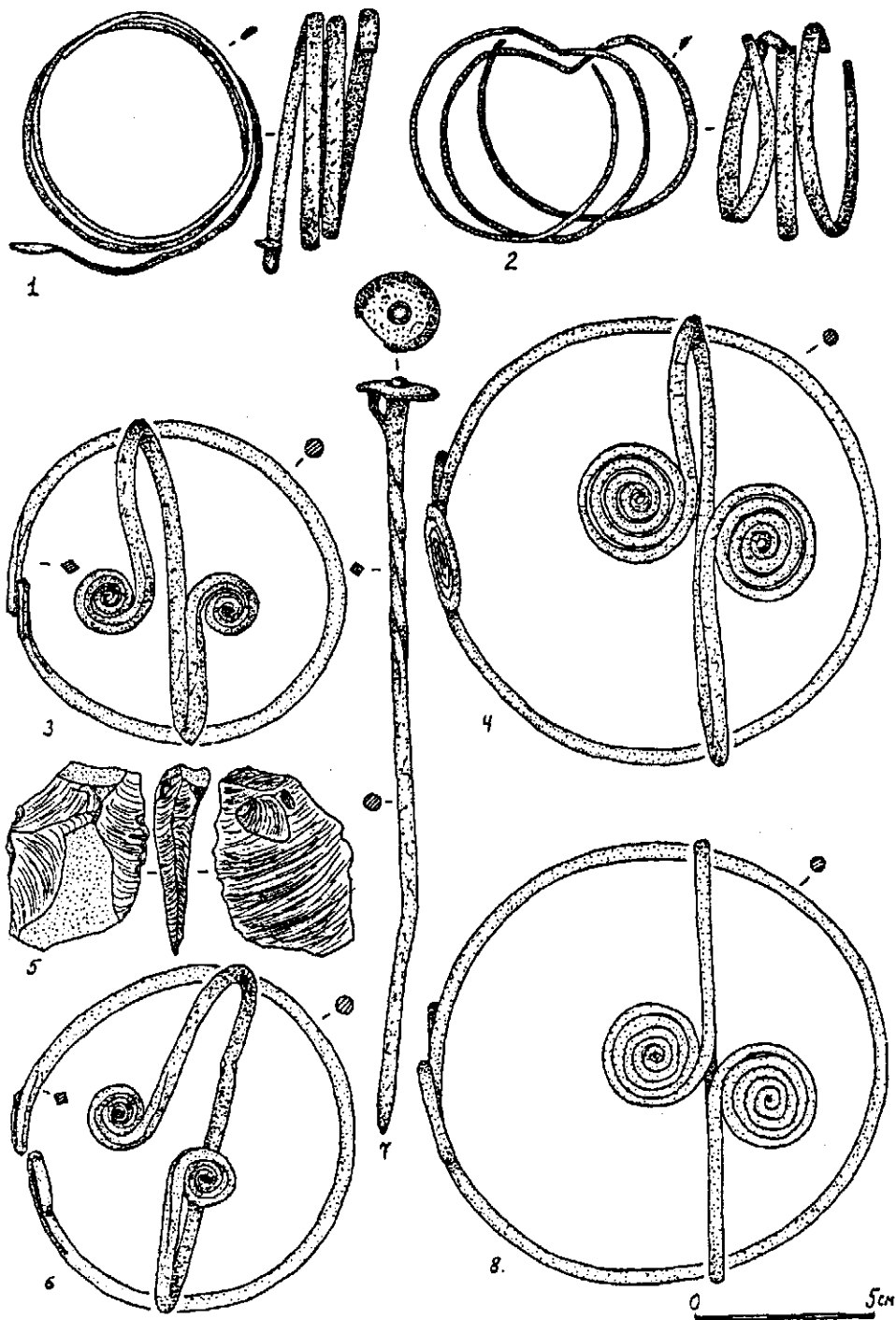

Рис. 3. Комплекс бронзових прикрас із поховання та крем'яний відщеп.

Кераміка в похованні відсутня, але вище, на глибині 0,6—0,9 м над похованням та в сусідній траншеї № 4, яка розташована за 2 м на південь від траншеї № 3, знайдені дрібні фрагменти ліпної кераміки доби бронзи, крем'яний відщеп (рис. 3, 5), кістки тварин. Можливо, це залишки поховальної тризни. У похованні знайдено 6 браслетів (3 пари) і 1 шпилька із бронзи:

1. Багатоспіральний браслет діаметром 64 мм, виготовлений із бронзової платівки шириною 5, товщиною 2 мм, яка звужується до кінців та закручена у 3 оберти. Один кінець відламаний (рис. 2, 10; 3, 1).

2. Багатоспіральний браслет діаметром 58 мм, виготовлений із бронзової платівки шириною

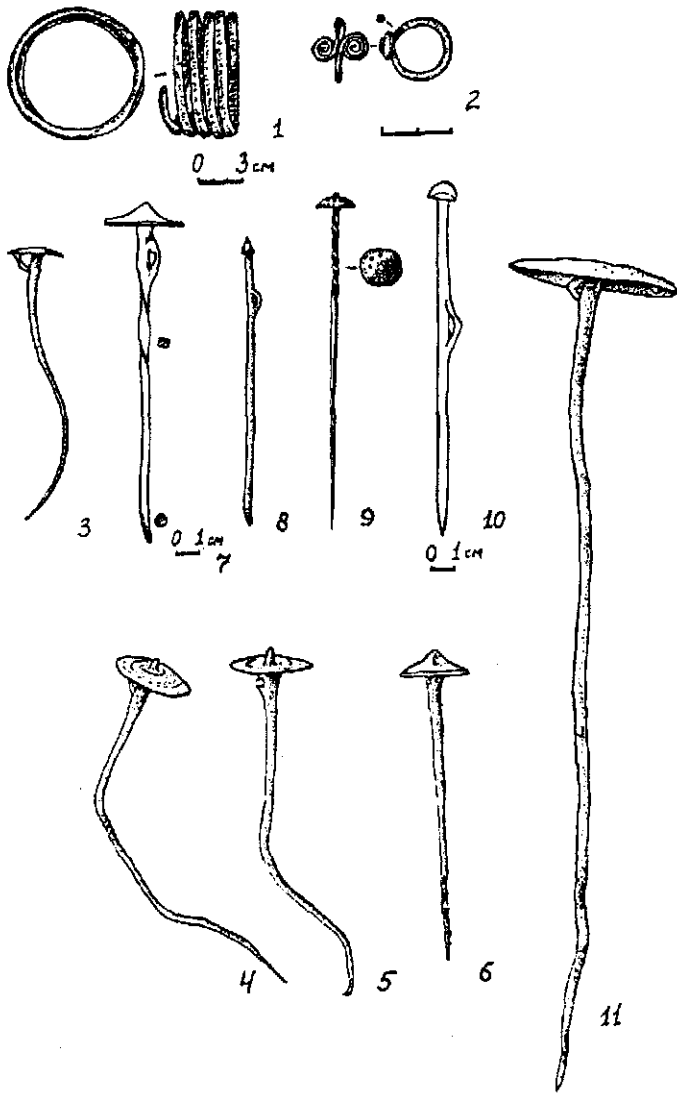

Рис. 4. Аналоги бронзовим прикрасам поховального комплексу з Малополовецького-III.

лету — 95 мм, діаметр у перерізі — 5 мм. Кінці браслету прокуті, чотирикутні в перерізі. Щитки діаметром 18 мм закручені за спіраллю в протилежні сторони в 3 оберти (рис. 2, 4 3, 6).

7. Бронзова шпилька з горизонтальною круглою шляпкою і вушком заввишки 12 мм, яке кріпиться до голки та нижньої частини шляпки. Довжина шпильки — 212 мм. Верхня частина голки прокута, чотирикутна в перерізі і закручена вздовж власної осі за годинниковою стрілкою приблизно до середини. Нижня частина голки кругла в перерізі, діаметром 4 мм. Діаметр шляпки — 23 мм, ззовні є невелика опуклість діаметром 5 мм та заввишки 2,5 мм, на нижній поверхні збереглися сліди диварних швів (рис. 2, 5; 3, 7).

Поверхня всіх браслетів та шпильки вкрита зеленим окисом. Більша частина речей (2 великих і 1 малий браслети та шпилька) були розташовані біля черста молодшої похованої і частково перекривали його. На нашу думку, парність браслетів і шпилька створюють єдиний набір поховального інвентаря і дають підстави вважати, що вони належали одній особі.

Браслети із спіралеподібними щитками є однією із найяскравіших ознак східнотшинецької культури, що і дає підстави віднести досліджене поховання саме до цієї культури. Прототипами подібних браслетів можна вважати каблучки культури багатоваликової кераміки [1] (рис. 4, 2). За матеріалами східнотшинецької культури всього відомо понад 20 таких браслетів [2]. Багатоспіральні браслети вперше з'являються на шостому ступені раннього етапу трипільської культури — Карбунський скарб³, (рис. 4, 1), потім існують протягом усієї доби бронзи, у передскіфський та скіфо-сарматський часи. У східнотшинецькій культурі їх відомо близько 20⁴.

5, товщиною 1,5 мм, підтрикутної в перерізі, яка звужується до кінців та закручена на 3 оберти. 2 витки браслета дещо пошкоджені (рис. 2, 2; 3, 2).

3. Браслет із бронзового дроту, круглого в перерізі з кінцями, закрученими за спіраллю в щитки. Діаметр браслета — 125 мм, діаметр в перерізі 1—0,4 мм, на кінцях дещо зменшується. Щитки закручені в протилежні сторони — за та проти годинникової стрілки. Обидва щитки закручені у 5 обертів. Діаметр щитків — 32 мм (рис. 2, 7; 3, 4).

4. Браслет із бронзового дроту, круглого в перерізі з кінцями, закрученими за спіраллю в щитки. Діаметр браслету — 127 мм, діаметр в перерізі 4 мм. Щитки закручені за та проти годинникової стрілки у 5 обертів. Діаметр щитків — 30 мм (рис. 2, 8; 3, 8).

5. Браслет із бронзового дроту, круглого в перерізі з кінцями, закрученими за спіраллю в щитки. Діаметр браслету — 92 мм, діаметр у перерізі — 5 мм. Кінці браслету прокуті, чотирикутні в перерізі. Щитки діаметром 20 мм закручені за спіраллю в протилежні сторони в 3 оберти (рис. 2, 1 3, 3).

6. Браслет із бронзового дроту, круглого в перерізі з кінцями, закрученими за спіраллю в щитки. Діаметр брас-

Найцікавішою знахідкою цього комплексу є шпилька. Серед відомих 20 шпильок, які можна віднести до східнотисянської культури⁵, прямих аналогів вона не має. Найближчою до неї є шпилька із Луки-Райковецької⁶, (рис. 4, 8) із конусоподібною голівкою та вушком у верхній частині голки. У комарівській культурі відомі дещо подібні шпильки із горизонтальними круглими шляпками, але на відміну від цієї шпильки, вони не мають вушка⁷, (рис. 4, 9). Шпильки, безпосередньо подібні знайденій, тяжіють до Центральної Європи. Схожі шпильки є в культурі Пілінь, яка існувала на території сучасної Угорщини в XIII—XII ст. до н. е.⁸, (рис. 4, 3—5, 11). На території України найближчим аналогом є шпилька з колишнього Канівського повіту, опублікована О. І. Тереножкіним⁹, (рис. 4, 7), форма шляпки якої також близька до шпильок культури Пілінь¹⁰ (рис. 4, 6).

Треба відзначити, що О. І. Тереножкін датував її другим етапом чорноліської культури, хоча і припускав можливість більш раннього її датування — від характерних чорноліських шпильок (рис. 4, 10) вона відрізняється не тільки за формою, розмірами шляпки та розташуванням вушка, але і слідами ливарних швів на нижній поверхні шляпки¹¹. Комплекс знахідок із Малополовецького дозволяє переглянути датування шпильки з Канівського повіту і віднести її до східнотисянської культури.

Поховальний інвентар дає підстави сказати дещо про соціальний статус похованих. Велика кількість бронзових речей (за кількістю виробів із бронзи поховання є одним із унікальних для східнотисянської культури), які, вірогідніше за все, належали одній особі, дозволяє зробити висновки про високий соціальний статус однієї з похованих. В іншій похованій можна вбачати представницю інституту насильно вбитих, яких ховали разом із соціальною верхівкою суспільства.

Відсутність у похованні кераміки ускладнює його датування. Проте наявність двох пар бронзових браслетів із спіралеподібними шитками, найбільше поширених у період 1400—1200 р. до н. е.¹², а також аналог шпильки в культурі Пілінь дає підстави датувати його XIII ст. до н. е.

Курганий насип над похованням, який є неосомніною рисою східнотисянської культури¹³, найімовірніше був невеликих розмірів і розораний.

Усі матеріали із поховання зберігаються у фондах Фастівського краєзнавчого музею.

У подальшому автори планують продовжити дослідження нового могильника східнотисянської культури Малополовецьке-III.

Примітки

¹ Березанская С. С. Культура многоваликовой керамики // Культуры эпохи бронзы на территории Украины.— К., 1986.— С. 27.— Рис. 9, 10.

² Березанская С. С. Средний период бронзового века в Северной Украине.— К., 1972.— С. 86.

³ Археология СССР. Энеолит СССР.— М., 1982.— С. 297.— Табл. LXII, 52—55.

⁴ Березанская С. С. Средний...— С. 85.

⁵ Там же.— С. 83.

⁶ Там же.— С. 223.— Табл. XXII, 10.

⁷ Археология Украинской ССР.— К., 1985.— Т. 1.— С. 434.— Рис. 117.

⁸ Археология Венгрии.— М., 1986.— С. 76.— Рис. 25, 11; Mozsolics A. Bronzefunde des Karpatenbeckens.— Budapest, 1967.— S. 238; Mozsolics A. Bronze- und Goldfunde des Karpatenbeckens.— Budapest, 1973.— S. 262.

⁹ Тереножкин А. И. Предскифский период на Днепровском Правобережье.— К., 1961.— С. 168.

¹⁰ Mozsolics A. Bronzefunde des Karpatenbeckens.— Budapest, 1967.

¹¹ Тереножкин А. И. Предскифский...— С. 169.

¹² Археология Украинской...— С. 443.

¹³ Березанская С. С. Средний...— С. 56.

Одержано 06.10.94